

Жіноча міграція до України: проблеми доступу до ринку праці

Попередні результати кабінетного та якісного соціологічного дослідження

Авторки:

Анастасія Фітісова

Ліліана Філіпчук

Наталія Ломоносова

Досліджував аналітичний центр CEDOS у рамках “Ініціативи з розвитку аналітичних центрів в Україні”, яку виконує Міжнародний фонд “Відродження” в партнерстві з Ініціативою відкритого суспільства для Європи за фінансової підтримки Посольства Швеції в Україні.

Швеція
Sverige

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Київ 2019

У 2019 році аналітичний центр CEDOS провів якісне соціологічне дослідження проблем доступу жінок-мігранток¹ до українського ринку праці. Публікуючи його результати, ми, по-перше, хочемо привернути увагу до проблем жінок, які переїхали до України та прагнуть мати тут гідну роботу. По-друге, ми хотіли би порушити питання необхідності перегляду імміграційної політики².

Як показують дослідження, в основних країнах призначення мігранток/-ів ринки праці помітно сегреговані за гендером та етнічністю. Жінки-мігрантки частіше за чоловіків зайняті у сферах, пов'язаних з піклуванням та вихованням, а саме у сфері послуг, громадському харчуванні, домашній праці, в охороні здоров'я, дошкільної та середньої освіти. У цих сферах схильні бути зайнятими не лише жінки-мігрантки, але й жінки загалом. Проте для мігранток більш типовою є низькокваліфікована та неформальна робота, що створює для них більше ризиків.

Одне з досліджень зайнятості іммігранток в країнах ЄС показує, що жінки з країн поза ЄС більше зосереджуються у певних галузях, ніж місцеві жінки та чоловіки-мігранти. Це – сфера послуг, включаючи домашню працю, догляд за дітьми та людьми похилого віку, громадське харчування, роботу в готелях, прибирання, а також сфера торгівлі.³ Дослідження на пострадянському просторі, а саме у Росії та Казахстані, які притягують найбільше мігрантів в цьому регіоні, також вказують на зосередження жінок та чоловіків-мігранток/-ів в різних галузях. Наприклад, у Росії, де відносна більшість (приблизно третина) як жінок-мігранток, так і чоловіків зайняті у торгівлі, помітною є сегрегація в інших галузях. Якщо чоловіки-мігранти працюють у сферах будівництва, комунального господарства, транспорту і зв'язку, то жінки працюють в сфері готельного бізнесу, громадського харчування та приватних домогосподарств.⁴

Найбільш ризикованою та вартої уваги окремих досліджень вважається зайнятість жінок-мігранток у домашній праці, проституції та секс-індустрії. У цих сферах, як правило, зосереджені саме жінки-мігрантки. Така зайнятість погано регулюється, пов'язана з відсутністю соціальних гарантій, нерідко – з трудовою та сексуальною експлуатацією.

¹ Цільовою аудиторією дослідження були іноземки, які переїхали до України, та планують проживати тут надалі.

² Під “імміграційною політикою” ми маємо на увазі заходи політики, що регулюють питання тимчасової чи переселенської міграції до України.

³ Paradoxes of Integration: Female Migrants in Europe – Springer Netherlands, 2013. – 204 p.

⁴ Мукомель В. И. Мигранты на российском рынке труда: занятость, мобильность интенсивность и оплата труда / В. И. Мукомель. // Статистика и экономика. – 2017. – С. 69–79.

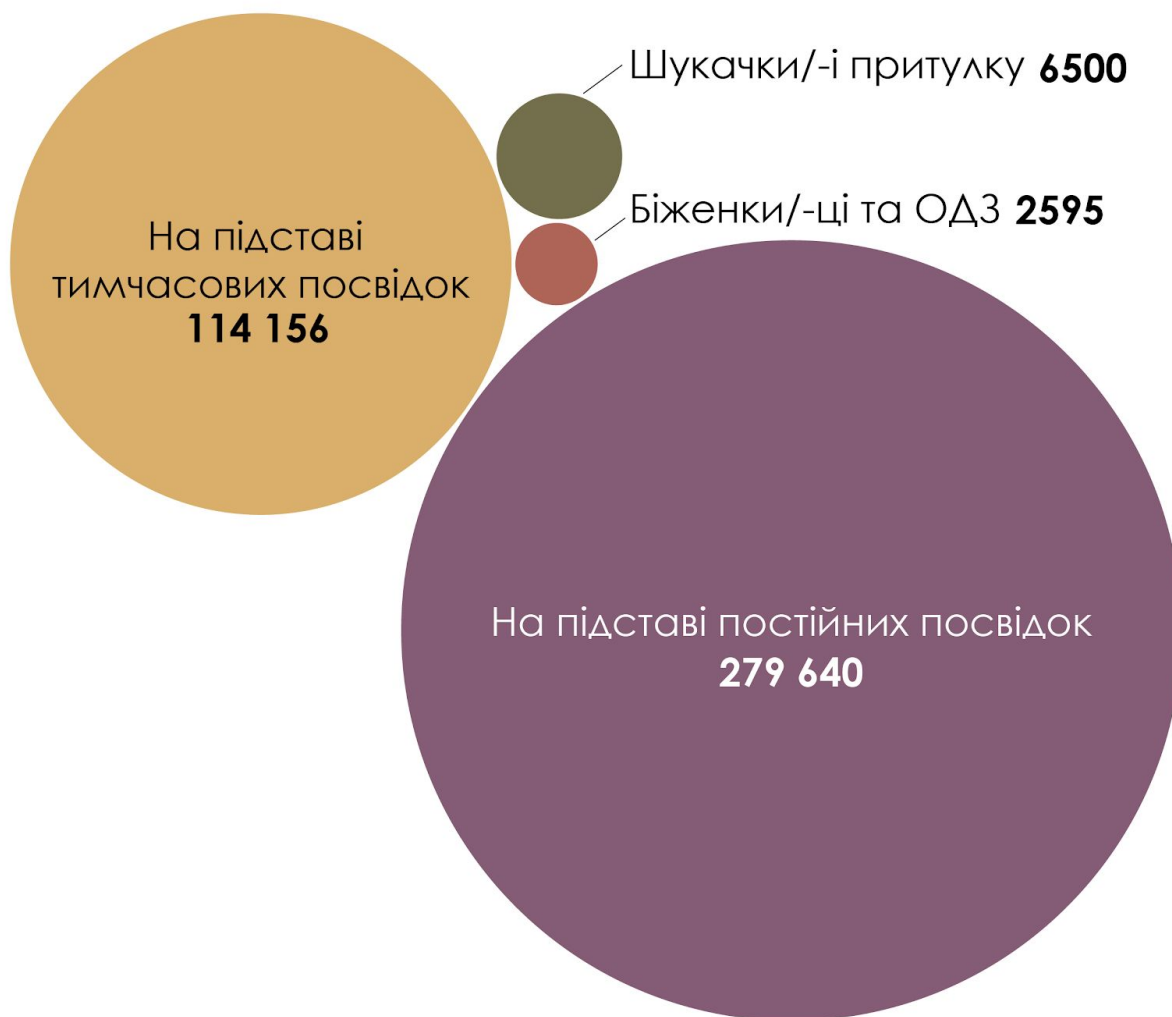
Статистичні дані щодо іммігранток в Україні

В Україні немає попиту на працю саме жінок-мігранток. Про активне залучення мігрантів та мігранток до ринку праці поки що не йдеться, проте роботодавці все частіше вказують на дефіцит робочої сили. Пов'язати імміграційну політику та політикою ринку праці є однією з цілей Стратегії державної міграційної політики до 2025 року. Що ми знаємо про зайнятість жінок-мігранток, які уже проживають в Україні?

На жаль, опублікованих досліджень, присвячених жіночій міграції до України немає. Більше того, відсутні статистичні дані щодо іммігранток/-тів у гендерному розрізі. Відсутня інформація про чисельність жінок, які проживають в Україні на підставі посвідки на проживання, відсутня інформація про контингент та потоки іммігранток/-от у гендерному розрізі за країнами походження. Крім того, результати загальнонаціональних вибірових обстежень, на які часто спираються в інших країнах для оцінки зайнятості та становища жінок-мігранток у порівнянні з чоловіками та місцевими жінками, не містять надійних даних щодо іммігрантів та іммігранток. Тож статистична інформація, що наводиться нижче, лише опосередковано дозволяє робити висновки про жінок-мігранток.

Загалом, станом на початок 2019 року в Україні постійно або тимчасово проживало близько 400 тис. іноземців. Більшість з них (279,6 тис.) склали іноземці, які мали посвідку на постійне проживання в Україні.

Рис. 1. Чисельність іноземців/-ок, які проживають в Україні, станом на 1 липня 2019 року

Джерело: ДМС, УВКБ ООН

У контингенті постійних мігрантів/-ок переважають вихідці з пострадянських країн. Більше половини (55%) іноземців/ок, що перебувають в Україні за посвідками на постійне проживання, складають громадяни РФ. Мігрантки/-ти, що походять з пострадянських держав, у сумі складають 84%. Серед них, окрім громадян та громадянок РФ, найбільше вихідців з Молдови (7%), Азербайджану (5%), Вірменії (4%), Грузії (4%), Білорусі (3%) та Узбекистану (2%).

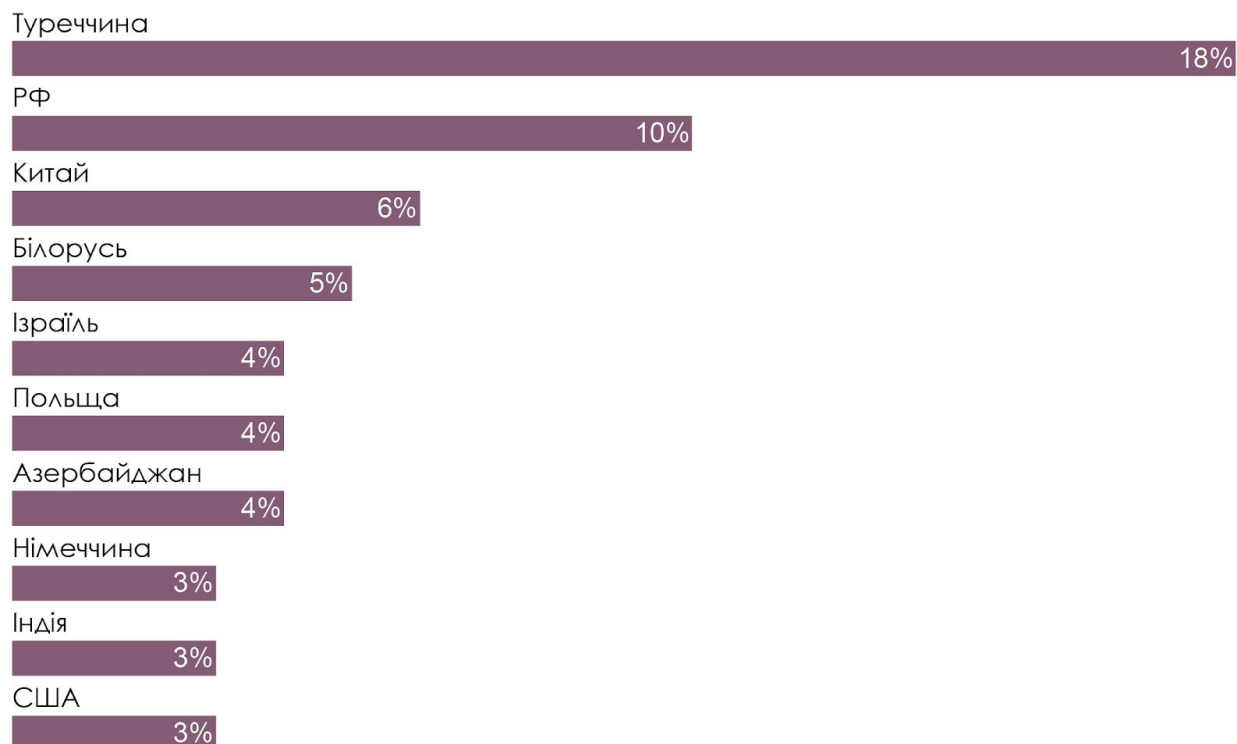
Рис. 2. Основні країни походження іноземців/-ок, які постійно проживають в Україні, станом на 1 січня 2019 року

Джерело: ДМС

Репрезентативних даних щодо зайнятості іноземців в Україні немає. Є лише адміністративні дані щодо вузької групи іноземців, які проживають на підставі тимчасової посвідки з економічною метою. В 2018 році чисельність тимчасових іноземців, які працювали в Україні на підставі дозволу на проживання складала 16 250 осіб. Частка жінок серед них була 13%. Серед них майже чверть (23%) були зайняті у сфері оптової та роздрібною торгівлі, а також у ремонті автотранспортних засобів. Ще 14% були працевлаштовані у сфері інформації та телекомунікації; 12% — у сфері переробної промисловості; 8% — на будівництві.

Рис. 3. Країни громадянства іноземок/–ців, які працювали на підставі дозволу на застосування праці в Україні

Джерело: ДСЗ

Методологія якісного дослідження

Мета цього дослідження полягала у визначенні перешкод, які обмежують доступ іммігранток до українського ринку праці. Цільовою групою дослідження були жінки, що є мігрантками у першому поколінні, проживають в Україні більше року та не мають наміру змінювати країну проживання. Ключове питання дослідження полягало у визначенні, чому частині жінок-мігранток вдається знаходити гідну роботу в Україні, тоді як іншим складно вирватися за межі етнізованих осередків ринку праці (ринки або сфера послуг).

Для опитування жінок ми використовували метод глибинного інтерв'ю з фокусом на професійній історії жінки: освіта, зайнятість до та після переїзду. Ми розглядали інтеграцію з точки зору її процесуальної природи та зв'язку з біографічною ситуацією. Нас цікавив процес інтеграції, злети та поразки, проблеми, бар'єри та способи, використовуючи які жінки долали ці проблеми, або переорієнтувалися на іншу діяльність. Крім того, нас цікавили стартові умови

різних жінок на момент переїзду, роль сімейного життя, освітнього та соціального капіталу, їхньої власної активності та ініціативності.

На початку дослідження, через брак попередньої інформації про жінок–мігранток в Україні, ми провели кілька розвідувальних інтерв'ю з ключовими інформантками/-тами (представницями/-ками державних органів влади, громадських, релігійних організацій, етнічних та мігрантських спільнот). Ці інтерв'ю проводилися з метою отримання попередньої інформації про особливості інтеграції мігранток з різних країн, їхнього доступу до ринку праці тощо.

Всього протягом жовтня – грудня 2019 року було проведено 14 інтерв'ю з ключовими інформантками/-тами та 16 інтерв'ю з жінками віком від 19 до 50 років, які приїхали з Афганістану, Бангладеш, Демократичної республіки Конго, Казахстану, Киргизької республіки, Кот-д'Івуару, Пакистану, Туркменістану та Узбекистану. Ми опитували як мігранток, які добровільно приїхали в Україну, так і біженок.

Ключові результати якісного дослідження

Україні немає таких сфер зайнятості, де працювали б виключно або переважно жінки-мігрантки (наприклад, домашня праця). Але, як для жінок-мігранток, так і для чоловіків, в Україні робота в неформальному секторі часто означає роботу на вуличних ринках, у етнічних кафе, готелях чи колл-центрах. Вирватися за межі цих досить закритих, часто етнізованих, осередків ринку праці вдається далеко не кожній. Жінки-мігрантки часто стикаються з подвійною дискримінацією: не тільки як власне мігрантки, але і як жінки.

Працювати на ринку – це найпростіший спосіб знайти засоби до існування у разі незнання мови та відсутності контактів з місцевими. Разом з тим, це найгірший спосіб інтегруватися. Ринки та інфраструктура навколо них, де працюють мігрантки/ти, є досить закритим та етнізованим осередком ринку праці. На ринках мігрантки/ти мають погані умови праці, нерідко стикаються з тиском з боку роботодавця. Водночас можливості професійної мобільності на ринку мінімальні. Навіть маючи високу кваліфікацію, мігрантки, які потрапляють на ринки, майже не мають шансів вийти за його межі в подальшому. На те, що жінки працюють на ринках часто впливають їхні соціальні мережі та ролі у сім'ї. На жінок нерідко покладені функції піклування про дітей, тоді як робота на ринках дозволяє їм бути більш гнучкими. Крім того, серед працівниць ринків є чимало

розлучених жінок з більше ніж двома–трьома дітьми. Вони вимушені самостійно забезпечувати свою родину. Робота шість днів на тиждень не дозволяє регулярно бувати за межами ринку чи дому. Це не сприяє вивченню мови, не сприяє загалом інтеграції до суспільства.

Робота у неформальному секторі часто є результатом того, що жінка або чоловік довгий час не мали права працювати, через їхній правовий статус. Шукачки/чі захисту, чиї заяви Державна міграційна служба та суди можуть розглядати роками, мають дуже обмежений доступ до офіційного працевлаштування. Спеціальної політики, яка регулювала б зайнятість шукачок/чів притулку під час розгляду заяви, немає. Вони можуть працевлаштуватися офіційно лише за умовами, встановленими для тимчасових мігрантів. Проблема існує і для іноземних студенток/тів, яким законодавством не дозволено працювати під час навчання. В подальшому, студенткам/там, які вирішили залишитися в Україні, складно почати працювати за спеціальністю.

Професійний досвід та контакти, знання мови, соціально-економічний бекграунд жінки та її освітній капітал – передумови гідного працевлаштування, але не завжди на умовах, спільних з українськими жінками. Мігрантки, які досягали успіхів в Україні, не мали досвіду роботи на ринках, мали вищі стартові умови, професійні контакти в Україні, знали мову або цілеспрямовано її вивчали після переїзду. Загалом вони з самого початку були налаштовані знайти хорошу роботу. І хоча такі жінки, дійсно, досягають успіхів у роботі у порівнянні з жінками, які працюють на ринках, далеко не всім з них вдається знайти роботу за межами компаній, створених іноземцям з їхньої країни чи регіону. Причиною часто стає дискримінація за етнічним походженням.

В умовах відсутності підтримки з боку держави деяку роль у працевлаштуванні жінок-мігранток відіграють громадські організації. Але це стосується лише біженок/-ців. Майже всі успішні приклади, коли жінка могла вийти за межі етнізованих сфер зайнятості, були пов'язані з допомогою громадських організацій, які опікуються біженками/-цями. Натомість, інші мігрантки, які нерідко опиняються в Україні в скрутних умовах не отримують підтримки ані з боку громадських організацій, ані з боку держави.

Рекомендації

1. Забезпечити можливості реалізації людського капіталу мігранток на українському ринку праці. Тривала робота на низькокваліфікованих

роботах та низькі можливості професійної мобільності призводять до знецінення людського капіталу. Вийти за межі закритих, часто етнізованих, осередків ринків праці дозволить інтеграційна підтримка з боку органів державної влади та місцевого самоврядування. Запровадження комплексної програми інтеграції, яка включала б орієнтаційні курси, вивчення мови, цільову допомогу в пошуку роботи, короткострокові програми професійного стажування дозволить розширити можливості професійної реалізації мігранток/тів в Україні. Надання адресної допомоги з працевлаштування жінкам, що врахувала би особливості їхньої зайнятості, дозволить їм більш ефективно реалізовувати свій трудовий потенціал в Україні.

2. Удосконалити процедури надання дозволу на перебування та проживання. Зокрема, розширити доступ до ринку праці для шукачок/чів притулку, студенток/тів.
3. Посилити роль громадянського суспільства у наданні підтримки усім вразливим групам мігрант_ок.
4. Узгодити імміграційну політику з потребами ринку праці та демографічними викликами. З огляду на старіння населення та еміграційні процеси, слід більш прагматично підходити до використання потенціалу іноземних працівниць/ків. Необхідно розглянути можливості запровадження більш гнучких умов надання дозволу на працевлаштування тимчасових мігранток/тів для представниць/ків затребуваних професій, а також членів сімей мігранток/тів. Переглянути квотний принцип надання дозволу на імміграцію в Україну.